В. ЛЕВИНСЬКИЙ

КАПІТАЛІЗМ І ІМПЕРІЯЛІЗМ

ВІДЕНЬ — КИЇВ
1920

I. Суть капіталізму.

Безсмертною науковою заслугою Карла Маркса є, що він перший докладно і ґрунтовно дослідив механізм капіталістичного способу продукції. Таким чином відслонив нам він суть капіталізму.

Діло свого життя „Капітал“ починає від сконстатування факту, що багацтвом громадянства, в якому панує капіталістичний спосіб продукції, являється безмір маси накопиченого товару. Товар отже є простим елєментом капіталістичного багацтва. На перший погляд цей товар дуже звичайна собі річ. Коли з дерева робимо стіл, то кождий знає, що тут змінилася лише форма дерева, що стіл лишився деревом і нічого тут загадкового, неясного немає. Але коли стіл стає товаром, себто має сповнити ще инше своє призначення, крім ужиткового, з цею хвилею діється з ним щось дивного і незрозумілого.

Взявши товар у свої руки, Маркс вже його не кидає з ока, а досліджує всебічно зі скрупулятністю великого хеміка, та в звязку з цим розкриває нам крок за кроком тайни капіталістичного способу виробництва (продукції) і закони капіталістичного хазяйства.

Розуміється, Маркс не міг би з'явитись, коли б перед ним не були досліджені основи на-

родного хазяйства головно в працях клясичних англійських економістів: А. Сміта (1723-1790) і Д. Рікарда (1772-1823), котрі дивилися на народнє хазяйство й спосіб продукції свого часу, як на щось незмінного й вічного. Ці саме економісти проголосили, що мірою вартости кождого товару є скількість праці, потрібної для його виробу. Це послужило Марксові вихідним пунктом для його теорії капіталізму. В протилежности до цих економістів добачував він у капіталістичній формі продукції не вічну, природну форму, але тільки одну з історичних форм продукції людського громадянства, яку випередив цілий ряд инших форм. Виходячи з цього, він досліджує працю, а саме, як і чому творить вона вартість, та доходить до свого ґеніяльного відкриття теорії надвартости. Без цього відкриття ввесь механізм каталізму був би для нас незрозумілим, а наукове передбачення неминучої переміни капіталізму в соціялізм майже неможливим.

В чому отже заключається після Маркса вартість капіталістично виробленого товару?

Щоби виробити товар, мусять бути задля цього ужиті: 1) матеріял, з якого має бути вироблений товар, 2) засоби, при помочі яких можна виробити з матеріялу товар і 3) робоча сила людини, котра з матеріялу і при помочи засобів робить товар. З цього ясно, що вартість товару мусить відбивати

вартість цих трьох річей, зужитих на його виріб. Та чи тільки ці три річи означують вартість товару? Як би так було, не було б потреби називати річи, потрібні для ужитку громадянства, товарами. Отже є ще щось, що впливає на вартість товару. Є це так звана надпраця робітника, та праця, яку капіталіст не оплачує, а присвоює її собі тільки тому, що в нього є матеріял і засоби продукції. Надпраця робітника є саме джерелом надвартости (товару), яка в свою чергу є джерелом капіталу та його ненастанного збільшування. Їй завдячує капіталіст те, що він має і матеріял для виробу товарів і засоби продукції і готовий гріш.

Вартість отже кождого капіталістично виробленого товару відповідає отсій формулі Маркса

$$c + v + m,$$

при чому **c** означає частину вартости зужитих на виріб товару мертвих засобів продукції (будинки праці, сирівець, машини і т. п.). Це постійний капітал (das constante Kapital). Буква **v** означає знова частину вартости, що міститься у платні робітника, себто в оплаченій його наємній праці. Це перемінний капітал (das variable Kapital). На кінець буква **m** означає неоплачену частину наємної праці, яку присвоює собі капіталіст. Це надвартість (der Mehrwert). Одно, друге й третє, разом узяте, є скрите у виді виробленого товару.

Визиск отже праці робітника в капіталістичному хазяйстві є заслонений. І це ріжнить його від попередних. Так за невільництва кождий бачив, що вся праця невільника була неоплаченою. Вона видавалась бути неоплаченою навіть тоді, коли він у певній частині доби в неволі працював задля свого істнування у пана, отже на своє животіння. За февдалізму, кріпак мусів іти в означені дні тижня на лан февдального пана, себто відробляти „панщину“, а понадто ще й инші роботи віддавати. І тут і там визиск праці був отвертий, всім очевидний. За капіталізму власник капіталу наймає „вільного“ робітника, його робочі руки, мозок і нерви. Праця робітника при виробі товарів — це найважніща річ. Без неї не можна би виробити товару. Вона в його виробі має найбільшу вартість, хоч сама про себе є безвартна. Розуміється, за дурно не дасть робітник своєї праці капіталістові. Він дістає від нього так звану заробітну платню, але як раз стільки, щоби міг істнувати. І ця платня цілком заслонює рабунок капіталіста, а саме той факт, що капіталіст платить тільки за одну частину праці робітника у формі заробітної платні, а другу присвоює собі. Мало того. Ця заслона визиску капіталіста праці робітника дозволяє йому ще виступати в цинічній ролі „хлібодавця“ і „добродія“ робітника.

Вище наведена формула Маркса схоплює вартість не тільки кождого капіталістично виробленого товару, але також усеї маси вироблених товарів, витвореної в капіталістичному хазяйстві, себто вартість усього капіталістичного багацтва.

З того, що ми досі сказали про товар і капіталістичне хазяйство, виникає, що одиноким життєвим завданням капіталіста (капіталістичної кляси) є тільки погоня за надпрацею робітника (робітничої кляси), себто за надвартістю, шалена погоня за профітом, а конкуренція капіталістів між собою змушує кождого з них до того, щоби день праці робітника був як найдовший, щоби неоплачена частина робочого дня була як найбільша. Як би це було можливим, капіталіст заставив би робітника працювати через цілу добу. Знаємо, що тоді, коли робітники були ще незорґанізовані і не знали нічого про соціялізм, робочий день тревав 16 і більше годин.

З того ще й те виникає, що капіталіст, не продукуючи товарів, не може присвоювати собі надвартости, не може профітувати, не може багатіти. Продукція товарів — це в руках капіталіста (капіталістичної кляси) засіб до присвоювання надвартости, до збагачування себе.

Пригляньмося блище рухам капіталіста.

Товар вироблено. В ньому заховані є постійний капітал, перемінний і надвартість. Але — як довго ця надвартість є скрита в товарі, а товар лежить собі в маґазинах капіталіста, так довго його серце не може цим одушевлятися. А залежання товару і непродажа його, це катастрофа для нього. Одже товар мусить бути згрошевлений. А задля цього він відбуває мандрівку з фабрики, чи маґазину капіталіста на ринок. Тут виміняється він на гріш, який (згрошевлений товар) повертає назад до капіталіста, до його каси.

Так зреалізував він у ціні за товар видушену з робітника надпрацю, себто надвартість.

Одначе його ціллю є, не один раз випродукувати масу товарів і зреалізувати її надвартість на ринку. Ні. Як би він цим одноразовим зреалізуванням надвартости задовольнився і далі не продукував би, перестав би бути капіталістом.

Що-ж робить він з грошем, що прийшов до його каси за проданий товар?

Ціль капіталіста і одинока його ціль — це добути надвартість і її зреалізувати. Чим більше він може помножити засоби продукції (фабричні будинки, машини і т. п.), чим більше може він закупити сировини, потрібної на виріб товару, і чим довше може заставити робітника працювати в своїй фабриці, тим більший його профіт.

Добутий отже гріш із проданого товару капіталіст не ховає, а частину його повертає на відповідне собі, люксусове життя, решту-ж на поширення свого підприємства і на наєм більшої маси робочої сили. Так повторюється продукція на ново, тільки збільшена. Це не обовязкове правило, щоби ця поновна продукція була збільшена. Тенденція її така, а вона сама може бути иноді й зменшена, залежно від инших причин. Це так звана репродукція. Знову вироблено масу товарів, але далеко в більшій скількости. Знову мандрує він на ринок, де міняється на гріш і в грошевій формі знову повертає до каси капіталіста. І знову зреалізував капіталіст надвартість, тільки в далеко більшій скількости, як першим разом.

Цей процес поновлюється у безконечність.

Обсервуючи цей процес, бачимо, що підприємство капіталіста наче автоматично росте, що капіталіст автоматично багатіє, себто накопичує у своїх руках капітал що раз більше й більше. Багатіє силою факту — проґресивної капіталізації надвартости, себто проґресивної експлуатації праці робітників. Ясно як на долоні, що коштом перемінного капіталу росте постійний, що коштом праці робітника, яку капіталіст тільки частинно оплачує, росте його підприємство, яке зводиться просто до продукції надвартости,

що коштом цеї праці росте роскіш і люксус капіталіста.

Так росте й помножується капітал і капіталістичне багацтво загалом. Кождої години, кождого дня, місяця, року необчислимі суми надвартости переміняються у капітал. Капіталізує її кождий капіталіст, уся капіталістична кляса. Нагромаджуються гори капіталу. Це явище називає Маркс акумуляцією капіталу, себто автоматичним накопичуванням, самопомножуванням капіталу.

Капіталізація надвартости і акумуляція капіталу, це істотні й найбільш характерні ознаки всього капіталістичного хазяйства.

Дика, божевільна погоня капіталіста за надвартістю характеризує всю капіталістичну продукцію.

І тому вона перш за все безконтрольна. Бо де ж можна контролювати цю продукцію, коли ціллю її не є консумційні потреби громадянства (по крайній мірі мінімальні) а необмежна конкуренційна погоня капіталістів за профітом, погоня, з якої побідником виходить той, котрий може доставити на ринок ліпший і дешевший товар. А такий товар може доставляти як найбільше капіталістичне підприємсто, що займає у себе цілу армію робітників. Вона й анархічна. А анархічність капіталістичної продукції полягає на всій системі капіталістичного хазяйства, на тому, що кождий капіталіст

продукує товари на своє ризико, бо не має можности докладно й приблизно навіть знати, який є попит за товарами на ринку, попит у консумуючого громадянства. Ця анархічність тим більша, коли взяти на увагу конкуренцію між капіталістами. Ясно, що тут легко виробити кольосальні маси товару, яких на ринку иноді не можна збути. Це перепродукція або гіперпродукція товарів. Ця анархічність капіталістичної продукції виявляється найяскравійше в часі так званих кріз, які є конечними наслідками всього руху капіталістичної продукції, що знає лише профіт капіталіста і тому в певних моментах викидає на ринок не в міру більше товарів, як їх потрібує консумуюче громадянство. Наслідки цих кріз великі. Наступає застій у продукції. Фабрики стоять без руху. Цілі маси робітників знаходяться без праці, на вулиці. Дрібні підприємства банкротують, не могучи видержати кріз, з чого користають знов тільки великі капіталістичні підприємства.

З природи акумуляції капіталу виникає між иншим необмежена свобода збільшування перемінного капіталу, себто помножування робочої сили в підприємствах капіталістичної кляси.

Де ж находить вона цю робочу силу в скількости, що вимагають з дня на день зростаючі її підприємства? Находить вона її в тому соціяльному резервуарі країни,

що вступила на шлях капіталістичного розвитку, який Маркс називає „промисловою резервною армією робітників“.

На цю армію складаються: 1) маса зпавперизованих верств населення і тих, що не мають правильного заняття, по найбільше викинених із фабрик робітників, 2) маса безземельного й підупадаючого селянства, що наслідком охоплення села капіталізмом, утікає звідци в городи, щоби тут стати „вільними“ наймитами капіталістів, 3) маса тих дрібних, самостійних продуцентів, що наслідком кріз, або не могучи видержати конкуренції з великими підприємствами, зійшли до становища продавців своєї робочої сили.

На вищому-ж ступні розвитку капіталізму, коли не вистарчає для капіталістичної кляси отся „промислово резервна армія робітників“, вона шукає потрібну їй масу робочої сили в населенню некапіталістичних країн.

Таким чином робітники являються головною руховою силою, головною пружиною капіталістичної продукції і капіталістичного хазяйства в цілости. Капіталіст може мати міліонове підприємство, з найкращими машинами, під оглядом техніки поставлене на найбільшій висоті, одначе без робітника, котрий вправді являється тільки „додатком до машини“, але котрий єдино пускає всю

машинерію підприємства в рух, без якого ввесь механізм капіталістичної продукції завмер би, капіталіст не може осягнути своєї цілі і губить рацію власного істнування.

Так капіталіст попадає в залежність од робітника.

Це одна істина. Але й друга не менш важна. Робітник, істнуючи в капіталістичному устрою, істнує не для себе, а для капіталіста. Він живе, їсть, спить, розмножується — для капіталіста. Він його раб.

І ще одно стає ясним. У процесі продукції і капіталізації надвартости — капіталіст і робітник, це дві одинокі активні і самостійні сили, що стоять проти себе. Решта членів і верств громадянства („король, піп, професор, повія, слуга війни і т. д.“), що живуть відповідно до своїх соціяльних функцій або з надвартости, зкапіталізованої капіталістом, або з частини заробітної платні робітника, отже в одному й другому випадку з праці робітника, або з одного й другого джерела разом, відограють в капіталістичному хазяйстві не самостійну, а паразітарну роль.

Одначе з того факту, що робітник (робітнича кляса) істнує і розмножується, виникає ще щось инше, як голий інтерес капіталіста (капіталістичної кляси). В міру зросту й розвитку капіталістичної продукції

і акумуляції капіталу росте те-ж сила обох цих антаґоністичних кляс, з тою тільки ріжницею, що кляса капіталістів наслідком концентрації капіталу чисельно що раз то меншає, а кляса робітнича чисельно що раз то більше зростає. Це є обєктивна, історична тенденція капіталізму, яка проявляється в кождій країні капіталістичної цивілізації як історична конечність, що є незалежна від волі капіталістів.

В лоні капталізму живе його грабар.

Розвиток капіталізму, а разом з тим розвиток капіталістичної неволі робітників, заставляє їх здавати собі справу із усього свого становища в ярмі капіталу. Вони починають його розуміти та доходять до висновку, що свобода, яку проголосила буржуазія, це ніщо инше, як свобода клясового (економічного, політичного й культурного) панування капіталістів над ними; а приватна власність, як свята основа буржуазного ладу, це право капіталіста експропріювати одиноку власність, яку має робітник, себто його робочу силу, працю його мускулів, нервів і мозґу. А ця праця, яка є джерелом усього народнього багацтва за капіталізму, є рівночасно джерелом його клясової неволі.

Монополь продукції капіталістичної кляси стає невиносимим. Приватна власність на засоби продукції в руках цеї кляси, стає кайданами для дальшого розвитку продукції.

Капіталістична неволя стає нестерпною. Капіталізм стає прокляттям величезної більшости людського громадянства.

Наступає час, коли робітнича кляса ломить кайдани своєї клясової (економічної, політичної й культурної) неволі та експропріює своїх експропріяторів. Дієтьтя це в соціяльній революції.

Наступає кінець капіталізму.

Імперіялізм.

В капіталістичному хазяйстві ринок збуту товарів, де капіталіст реалізує присвоєну ним неоплачену працю робітника, себ-то надвартість, має рішаюче значіння для істнування й розвитку капіталістичної кляси й капіталізму взагалі.

В молодій стадії розвитку капіталізму головним ринком для збуту товарів капіталіста є ринок даної держави, себ-то національний. (Слово „національний" уживається в державно-теріторіяльному значінню, а не в національно-етноґрафічному.) Це ще не значить, щоби товари капіталістів даної держави виключно збувались на національному ринку. Свобідна конкуренція в капіталістичному хазяйстві жене капіталіста всюди, де він може добути найлегший і найкращий профіт. Тому і в цій добі розвитку капіталізму товари капіталістів даної держави вивозяться і на чужі ринки, на ринки чужих держав. Але національний ринок домінує над чужим. Тому, бо національна теріторія ще не достаточно підпала капіталістичній експлуатації своїх (національних) капіталістів. Це доба, коли капіталізм має тенденцію роз-

виватися й укріплятися в національних межах, коли національне хазяйство має тенденцію само для себе вистарчати, само задовольняти всі свої хазяйські потреби (автаркія), коли національне хазяйство (держава) становить про себе замкнений хазяйський обшар. Національний капітал святкує тут свої орґії. Він асимілює в капіталістичному змислі, себто в змислі товарової, капіталістичної продукції ввесь національний ґрунт, як город так і село, руйнуючи скрізь натуральне хазяйство, при якому виробляються предмети консумції не на продаж, а для власної потреби. Він задовольняється національною експлуатацією (клич: свій до свого!).

Наслідком акумуляції національного капіталу росте його концентрація і централізація, що має своїм наслідком обмеження свобідної конкуренції між капіталістами через покликування до життя могутніх капіталістичних підприємств в ріжних комбінаціях, що монополізують цілі галузи національної продукції і хазяйства. Так повстають могутні капіталістичні синдикати, картелі й трости, в орґанізації яких першорядну ролю відограють новочасні банки.

Це перехід до вищої стадії розвитку капіталізму.

Молоду стадію його розвитку дослідив Карло Маркс в свому „Капіталі". Він найкраще обсервував її в Анґлії, країні, яка най-

скорше вступила на шлях капіталістичного розвитку і яка за життя Маркса була економічно найбільше розвиненою. Аналіза акумуляції капіталу в його цілости вривається у III. томі „Капіталу“. Але ця аналіза і взагалі характеристика всього капіталістичного процесу, зроблена Марксом, уможливила дослід дальшого, найновіщого розвитку капіталізму. Зробив це головно Рудольф Гільфердінґ в капітальній своїй студії п. з. „Фінансовий капітал“ („Das Finanzkapital“) і по части Роза Люксембурґ в свїй праці п. з. „Акумуляція капіталу“ („Die Akkumulation des Kapitals“). Головно першому авторові завдячуємо дослід і пояснення тих перемін в капіталізмі, які зайшли в останній, найвищій фазі його розвитку (від 80 рр. мин. ст. по нині.)

Цю фазу в розвитку капіталізму знаємо під назвою імперіялізму.

Ми вже згадали про першорядне значіння банків в орґанізації монопольних підприємств національного капіталу. Діло в тому, що коли в молодій фазі розвитку капіталізму промисловий капітал грав найважніщу ролю (в початках розвитку капіталізму ця роля належала торговельному капіталові), то в його імперіялістичній фазі розвитку ця роля припадає так званому фінансовому капіталові. Не фабрикант-промисловець являється тепер головним орґанізатором і пред-

ставником капіталістичної продукції, а фінансовий капітал.

Що таке фінансовий капітал?

Гільфердінґ відповідає на це: „Залежність промислу від банків є наслідком відносин власности. Все зростаюча частина промислового капіталу приналежить не промисловцям, що його уживають. Ужиток капіталу передає їм банк, котрий супроти них заступає власника. З другого боку банк мусить закріпляти що раз більше зростаючу частину своїх капіталів у промислі. Цим стає банк у що раз більшому розмірі промисловим капіталістом. Цей банковий капітал, себ-то капітал у грошевій формі, котрий таким способом в дійсности обернувся у промисловий капітал, я називаю фінансовим капіталом“.

З'ясуймо коротко розвиток фінансового капіталу і його політики.

Задля цього ми повинні вернути назад до національного хазяйства, яке ми покинули в тій фазі його розвитку, коли концентрація і централізація капіталу знайшла свій вираз в орґанізації могутніх національних синдикатів, картелів і тростів, за якими як їх орґанізатор і орґанізатор промисловости взагалі стоять банки. Діється це так, що банки випускають свої акції, себто паперові

знаки, котрі представляють собою означену грошеву вартість, випускають на те, щоби в цей спосіб стягнути до своїх кас фонди, потрібні або на оснування промислового підприємства ріжного рода, або на поширення істнуючого, чи істнуючих, що їх вже оснували ці банки, або просто для фінансовання чи участи в инших чужих підприємствах. Це створює надзвичайно гнучку й сильну орґанізацію капіталістів. По перше тому, шо така орґанізація промислової продукції фінансовим капіталом усуває коли не зовсім конкуренцію серед національних капіталістів, то по крайній мірі серед монопольної орґанізації певної галузи промисловости (картелі, трости). Адже-ж навіть „найбіднійший“ капіталіст є в стані, купити собі кілька чи кільканайцять акцій, через що витворюється сильна спільність інтересів капіталістичної кляси даної держави. По друге ще тому, що ця орґанізаційна праця фінансового капіталу веде до що раз більшої централізації національного капіталістичного хазяйства. Вона має тенденцію перемінити все національне хазяйство в одноцільне, комбіноване підприємство під проводом фінансових королів, в руках яких дана національна держава являється тільки апаратом, що стоїть на услугах цих королів і виконує їх волю. Чим більший темп промислового розвитку певної країни, тим більше можна

заобсервувати цю тенденцію новочасного капіталістичного розвитку.

Для прикладу наведемо, що в Злучених Державах Америки такими монополізаторами фінансового капіталу є кільканайцять великих банків, з котрих вичислимо тут тільки кілька найбільших, як: National Bank of Commerce, Guaranty Trust Co. of New-Jork, National City Bank of New-Jork, Astor Trust Co., Bankers Trust Co. of New-Jork, First National Bank of New-Jork, I. P. Morgan & Co. і т. д. Від них є залежні безчисленні промислові підприємства і цілі тисячі національних і чужих банків.

Таку-ж монопольну роль в Німеччині відогравало (і досі ще) шість великих банків: Die deutsche Bank, Diskontogesellschaft, Darmstädter Bank, Dresdner Bank, Berliner Handelsgesellschaft, Schaffhausenscher Bankverein.

Важнійші такі ж банки ві Франції є слідуючі: Credit Lyonnais, Société Generale, Banque Ottomane, Union Parisienne, Banque de France, Comptoir d' Escompte, Credit Industrial, Banque Transatlantique, Banque Russo-Chinoise і т. д.

В Анґлії побіч найстаршого у світі взагалі і найбільшого лондонського „Банку Анґлії“ (осн. 1694 р.) є ціла маса так зв. акційних (Joinstock) банків, які концентрують всю національну продукцію цеї країни.

Це є той найвищий момент у розвитку національного капіталістичного хазяйства (найкраще це можна було обсервувати на Німеччині перед світовою війною), коли його продукційні сили входять у конфлікт і діспропорцію з національним ринком. Національна продукція витворює більше товарів, як їх запотрібовує національний ринок. Для національного капіталу межі національної держави стають за тісні. Внутрішня, автоматична сила його розвитку каже йому гнатись з одного боку задля експлуатації, задля реалізації надвартости за чужими ринками, за опануванням світового ринку, а з другого за теріторіями, звідки він може дістати соки й поживу для дальшого свого розвитку, де може добувати сирівець, потрібний для національної індустрії.

Це є і політика фінансового капіталу, котру називаємо імперіялізмом.

Не багато до світової війни було на земній кулі таких держав, що вступили на шлях імперіялізму. Перш за все треба згадати про дві старі кольоніяльні держави в Европі, як Анґлію і Францію. Перша з них це найбільша держава у світі, яка від давна поклала метою своєї політики опанування світовим ринком. Але цими імперіялістичними державами, котрі за кілька останніх десятиліть випередили що до розвитку своєї національної індустрії инші держави й тільки могли

ривалізувати з Анґлією, були Німеччина і Злучені Держави Америки. Австро-Угорщина і Італія вступили тільки на шлях імперіялістичного розвитку. З малих держав, високо розвинених капіталістично — це Бельґія і Голяндія. На шлях імперіялізму вступила теж Японія. Царську Росію не можна було називати імперіялістичною державою в значінню слова, бо капіталізм у ній до останніх днів розвивався в старих формах, а вона сама до певної міри з економічного погляду була кольонією фінансового капіталу Західної Европи. Це держава дикого, рабункового завойовництва, на пів азіятської деспотії.

Дві тенденції можемо заобсервувати в розвитку фінансового капіталу: 1. тенденцію постепенної інтернаціоналізації національних хазяйств, 2. при рівночасному розвитку їх у найвищій мірі загостреної конкуренції.

Перша тенденція кориниться у самій природі капіталізму. Яким би гарячим „патріотом“ не був капіталіст даної національної держави — цей патріотизм полягає всеціло на виключному праві експлуатації своїх земляків з антаґоністичної йому кляси — але, коли він поза межами своєї батьківщини знайде собі терен для ще більшої експлуатації, яка несе йому легший і кращий профіт, то він очевидячки піде туди, куди тягне його — його інтерес. Цим треба собі пояснити шалену скорість розвитку капіта-

лізму на земній кулі. Його історія читається як фантастична казка. Інтернаціоналізація національних хазяйств (національних капіталізмів) находить свій вираз перш за все у виміні товарів, чому сприяє розвиток транспорту й комунікації, які звязують поодинокі країни через найбільш недоступні гори, через моря й океани, бистро, скоро й тісно. Яку ролю відограє тут сила пари й електрики, про це й не треба говорити. Коли сучасна людина оглянеться, що вона їсть, у що одягається, при помочи чого працює, то переконається, що мало є таких річей, які вона консумує, котрі витворює її національне хазяйство. Так звязує капіталізм майже непомітно ріжні країни, ріжні національні хазяйства й узалежнює їх взаїмно від себе. Цю хазяйську залежність відчувають народи особливо тепер, після світової війни, яка розірвала нормальні звязки між національними хазяйствами, завела між ними замішання й хаос, або, що найважнійше, цілком їх зруйнувала. Кожда країна на цьому терпить, як промислова так і аґрарна і особливо ці, яких національне хазяйство обмежене до продуковання певних товарів. Особливо-ж брак найпотрібнійших продуктів, як вугля, заліза, пшениці, цукру, мяса, бавовни, шерсти, медикаментів і т. п. вбиває національне хазяйство, або засуджує його на економічну чахотку.

Інтернаціональний звязок національних хазяйств помічається теж у цінах товарів. Вони наслідком ненастанного обміну товарів вирівнуються майже на всіх національних ринках. Одежа куплена в Київі, Відні, Римі, Парижі, Лондоні і т. д. не багато ріжнитиметься що до своєї ціни. Далі цей звязок виявляється в руху самого капіталу по всій земній кулі в найріжнороднійших формах. Цей рух знаходить свій орґанізаційний вираз в інтернаціональних картелях і тростах, які до світової війни розмножилися в кольосальній скількости, обєднуючи иноді галузи промислу всіх капіталістичних країн. Як промисловий капітал мав тенденцію асимілювати все національне хазяйство, так фінансовий капітал має тенденцію асимілювати все світове хазяйство.

Перейдемо до конкуренції національних хазяйств в добі фінансового капіталу.

Конкуренція ця виникає ізза погоні капіталістів за профітом, за реалізацією надвартости. Коли раніще вона відбувалася головно на національному ґрунті й ринку, то з монополізацією промислу в руках національних акційних банків, ця конкуренція з тим більшою силою переноситься поза межі національної держави, на світовий ринок (на ринки всього світу, охопленого капіталістичною цивілізацією). І тут звичайно конкурують ті національні хазяйства, котрі

можуть конкурувати, себто великі держави світа, капіталістично найвище розвинені.

Політика фінансового капіталу святкує свої орґії.

Вона, — каже Гільфердінґ, — „змагає до осягнення трьох цілей: по перше, до захоплення по змозі великої хазяйської теріторії, яка, по друге, замкнена супроти заграничної конкуренції мурами охоронних мит, повинна стати, по третє експлуатаційною теріторією для національних монопольних союзів.“

Змагання до осягнення цих цілей веде через ненастанні конфлікти в капіталістичному світі, через загострення клясових і національних противенств, через вирафінований визиск, рабунок і розбій працюючих кляс і поневолених народів, через ненастанні війни й пролив моря людської крови. Ввесь світ охоплює атмосфера неспокою, диких інстинктів, звірської боротьби між сильними й слабими.

Пригляньмося цим цілям політики фінансового капіталу.

Експорт капіталу через капіталістів країни, де монополізація промислу є високо розвинена (під експортом капіталу розуміємо вивіз вартости, товарів, призначених реалізувати за границею надвартість) в чужі країни, де є низький розвиток промислу, — викликує

в цих країнах опір і оборону проти чужого капіталу. Капіталісти бороняться тим, що охороняють свій національний промисл високими митами. Цей протекціонізм, котрий обмежує свободу торговлі і стоїть на перешкоді розвитку продукційних сил охороняємої держави означає, як справедливо каже Каутський, „пособлювання під нинішню поруцій системі, яка веде до того, щоби всі сили нації полишити горстці капіталістів задля насильного здавлення або заморення голодом всякого противника як в середині держави так і поза границею“.

З цеї характеристики нового протекціонізму виходить, що митова політика держав має не тільки характер оборони, як це було в початковій стадії розвитку капіталізму, але й характер нападу. Митами приспішується картелізацію промислово слабо розвинених країн з одного боку, а з другого скріплюється змагання у промислово найбільше розвинених країнах забезпечити себе перед конкуренцією всякого чужого капіталу. Розуміється, конкуренція рішається дешевістю товарів. І коли напр. така держава, як Анґлія, котра силою своєї великої теріторії і високо розвиненого промислу, накладає на продукти свого промислу мита, то тим самим унеможливлює з собою конкуренцію слабше розвинених країн і заставляє їх імпортувати анґлійський товар. З капіталі-

стичної конкуренції побідником завше виходить сильніщий.

Та далеко важніще завдання політики фінансового капіталу — це поширення хазяйської теріторії.

Національна держава фінансового капіталу являється метрополією, для якої ввесь світ являється одною кольонією, теріторією призначеною для реалізації надвартости в користь капіталістичної кляси метрополії. У своїй погоні за кольоніями фінансовий капітал привів вже до вибуху світової війни до поділу світа між кількома великими імперіялістичними державами.

Є кілька форм кольоніяльного опанування світа фінансовим капіталом.

Першою з них є кольонія, у властивому значінню цього слова. Капітал силою зброї завойовує собі для своєї експлуатації бажані йому теріторії. Таке оружне опанування кольоній европейськими державами довершилося вже давно. Фінансовий капітал робить тут цілковитий переворот в хазяйському і соціяльному значінню. Натуральне хазяйство, котре має на цілі виріб річей для власної потреби, уступає товаровому. Все, до тепер вільне автохтонне населення, з вільних людей стає поневоленою клясою, предметом найстрашнійшої експлуатації з боку кольоніяльних панів, капіталістів метрополії.

Другою формою можна вважати так зв. півкольонії. На земній кулі істнує ряд країн, дуже відсталих у свому економічному розвитку, як Персія, Турція, Китай і инші. Туди женеться фінансовий капітал великих держав. Дипльоматичними інтриґами, шантажом або воєнним розбоєм він заставляє ці країни до признання так зв. „сфер своїх інтересів“, себто до признання виключного вивозу своїх товарів і прикладання метропольного капіталу (будова промислових підприємств, залізниць і т. п.).

Третьою формою експанзії фінансового капіталу є так зв. „міжнародні позички“. Держава, що вступила на шлях капіталістичного розвитку, попадає звичайно в примусове становище, в інтересі розвитку свого хазяйства затягнути позичку в імперіялістичної держави. Такими світовими банкирами перед світовою війною були перш за все Франція, далі Анґлія, Злучені Держави Америки і Німеччина. Наслідок міжнародньої позички звичайно такий, що імперіялістична держава бере під свою опіку молодокапіталістичну державу, контролюючи її фінанси, впливаючи на її заграничну політику, на її митову й торговельну політику. Так фінансовий капітал асімілює капіталістично всю земну кулю.

Коли теоретично довести цю історичну ролю фінансового капіталу до її вичерпання,

до кінця, то в результаті одержуємо таку картину: Терен для його експанзії замикається. Капіталізм попадає в сліпу вулицю. Процес акумуляції капіталу спинюється. Всяка рація істнування капіталістичної кляси нищиться, бо дальша продукція надвартости стає неможливою. Наступає світовий крах і кінець капіталізму.

Але такий теоретично подуманий кінцевий результат розвитку капіталізму був би тільки тоді можливим, коли би: по перше, великі імперіялістичні держави заключили між собою святий аліянс, по вічні часи не конкурувати зі собою за опанування світового ринку, що очевидячки, є неможливим; і, по друге, коли би покликаний до життя капіталізмом пролєтаріят всього світа, його природний, конечний і невмолимий грабар зложив перед фінансовим капіталом таку святу присягу: „Могутній пане всього світа, що істнуєш, живеш і розвиваєшся тільки дякуючи мені! Присягаю тобі, що ніколи не повстану проти тебе і позволю тобі пити мою кров до останньої каплини, покірно, терпеливо, без ніякого протесту, себто позволю тобі панувати наді мною до такої доспілої старости твоєї, яку собі тільки можеш уявити!“

Імперіялістична конкуренція кількох великих світових держав, головним чином Німеччини й Анґлії, привела в 1914 р. до

світової війни. Ця війна скінчилася усуненням Німеччини і її сателітів з цеї конкуренції. Але вона зруйнувала народнє хазяйство перш за все Европи і особливо воюючих держав. Цим створено умови для переміни капіталістичного хазяйства в соціялістичне перш за все в цій частині світа, де від довгого-довгого часу концентрувався історичний розвиток. І цим покликано пролєтаріят перш за все Европи і всього світа до виконання його історичного посланництва: В соціяльній революції задавити гидру капіталізму і на його місце завести соціялізм, котрий є такою самою історичною конечністю, якою був і капіталізм.

Важнійші брошури й праці того-ж автора:

Про загальне виборче право. Видання Ц. К. У. С. Д. П. Львів, 1905, 16°, 32 стор.

Що таке соціялізм. Перше видання — Львів, 1907. Появилося досіль сім видань, 16°, 46 стор.

Селянство і соціялдемократія. Львів, 1908, 1910, 16°, 112 стор. і Ню-Йорк 1917.

Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. Вид. „Дзвін". Київ, 1914, вел. 8°, XII + 116 стор.

Початки укр. соціялізму в Галичині. Вид. „Робітниче Слово", Торонто, 1918.

Причини світової війни. 2-е повне видання „Робітничої Газети", Київ, 1918, 16°, 40 стор.

Війна і соціялізм. Видання „Робітника". Клевлянд, 1915.

Царська Росія і українська справа. Вид. „Новий Світ". Монтреал, 1917, 8°, 108 стор. — Також на рос. мові: Женева, 1917.

Народність і держава. Вид. „Дзвін". Київ—Відень, 1919, 8°, 128 стор. По франц. вид. 1920.

Соціялістичний Інтернаціонал і поневолені народи. Київ—Відень, 1920, 8°, 143 стор. Вид. Дніпросоюз. Франц. вид. 1920.

Соціялістична революція і Україна. Вид. „Нової Доби", Відень, 1920, 16°, 24 стор.

Релігія, наука і соціялізм. Вид. „Нової Доби", Відень, 1920, 16° 24 стор.

□ □